

Araabia kevad: ootused, lootused ja ohud

RiTo vestlusring

Riigikogu Toimetiste vestlusringis 24. mail analüüsisid kolm välispoliitika eksperti olukorda araabia maades, kus Tuneesiast alanud võimukandjate vastased väljaastumised on levinud peaaegu üle kogu Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida.

Vestlusringis osalesid Riigikogu väliskomisjoni esimees Marko Mihkelson (Isamaa ja Res Publica Liit), Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse vanemteadur Erik Männik ning Aasia ja Aafrika välispoliitika ekspert Hannes Hanso. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Plahvatus oli ainult aja küsimus

H. Ruusing: Milline on araabia kevadest haaratud piirkond? Milliseid riike see puudutab, kes olid ja on seal võimul, millised on sealsed poliitilised liikumised ja parteid ning religioonid? Kuidas kirjeldada sealset majanduslikku ja sotsiaalset olukorda? Kui sarnased või erinevad need riigid üldse on?

H. Hanso: Teeme araabia riikidest rääkides ühe vea, arvates, et nad on omavahel väga sarnased. Aga ei ole, iga riik on unikaalne – inimeste, etnilise ja religioosse koosseisu poolest. Liibüas on olukord täiesti teistsugune kui Süürias, samuti nagu Egiptus erineb Jeemenist jne. Neid riike ühendab see, et nad on laias laastus moslemiriigid, ehkki ka sealsed kristlaste kogukonnad on küllaltki arvestatava suurusega. Neid ühendab araabia keel, ehkki ka araabia keelel on palju erinevaid dialekte. Tihti on moslemitel endilgi raske üksteisest aru saada. Araabia kevade kontekstis ühendab neid riike veel see, et neid valitsevad või on valitsenud erinevas ulatuses autoritaarsed valitsejad, tihti antakse võim üle isalt pojale. Teiste sõnadega, võim on muutunud perekondlikuks või vähemalt ühele klannile kuuluvaks ja riigipead on põhimõtteliselt eluaegsed või vähemalt soovivad seda olla. Kui vaadata näiteks Süüriat, läks Assadite perekonnas presidendivõim isalt pojale edasi. Egiptuse pikaajaline liider Mubarak tahtis väidetavalt võimu pärandada pojale Gamalile. Jeemeni president on võimul olnud üle 30 aasta ja ta ei taha sellest loobuda. Veel iseloomustab araabia maailma halb valitsemine, mis ongi kaasa toonud praeguse revolutsioonilise või vähemalt väga muudatusterohke aja. Kokkuvõttes võib öelda, et kuigi araabia riigid on mitmes mõttes erinevad, ühendavad neid korruptsioon, perspektiivitus ja väga noor elanikkond. Elanikkonna kasv on olnud väga suur, aga paljudes neis riikides ei ole noortel edasiarenemiseks mingit perspektiivi.

E. Männik: Eelöeldu täienduseks võib lisada, et Liibüas, kus on vallandunud kodusõda, on liider olnud võimul 1969. aastast. Egiptuse president, kes nüüdseks on küll võimult kukutatud, on valitsenud 1981. aastast, Tuneesia president 1987. aastast. Vaadates riike, kus on puhkenud rahutused – neid on Aafrikas ja Lähis-Idas kokku ca 17–18 –, näeme, et kõige suuremad rahutused toimuvad kas kuningriikides, kus kuningal on suur täitevvõim ja ta on seda riiki valitsenud küllaltki jäigalt, või riikides, kus üks dünastia on pikalt valitsenud. Nagu juba öeldud, oli Hafez al-Assad Süüria president enne praegust presidenti Bashar al-Assadit ja al-Assadid on võimul olnud 1970. aastast alates. Me näeme kõige suuremaid ja intensiivsemaid rahutusi neis riikides, kus on olnud pikka aega jäik, kindlatesse raamidesse surutud autoritaarne valitsemine. On veel paar riiki, kus on vallandunud küllaltki tõsised rahutused, kuid seal on need mõne aja pärast vaibunud. Näiteks on Alžeerial küllalt suured nafta- ja gaasivarud ning riik on suutnud kasutada nendest saadavat tulu, et rahulolematust mõnevõrra leevendada. Samuti Saudi Araabias. Riikides, kus rahutused toimuvad, elab ligi 400 miljonit inimest, ja nagu Hannes Hanso väga täpselt ütles, on Lähis-Ida riikide elanikkonnas praegu kõigi aegade suurim noorte osakaal. Ligi kolmandiku nende riikide elanikest moodustavad 15–29-aastased, samal ajal

on 20–25 protsenti neist töötud. Need on noored, kellel ei ole tulevikku. Seega oli plahvatuse toimumine tõepoolest ainult aja küsimus.

M. Mihkelson: Kui rääkida kuningriikidest, siis näiteks Jordaania, Marokos ja Saudi Araabias on teatavat värelust loomulikult olnud, aga tegelikult on kuningriikides olukord ilmselt mõnevõrra stabiilsem kui autoritaarsetes perekonnadünastiatega riikides. See ei tähenda muidugi, et rahutused ei pruugiks ühel või teisel moel laieneda. Üks riik, millest me ei ole veel rääkinud, on Bahrein. Sellel, miks Bahreinis rahutused toimusid, on kindlasti mõnevõrra teistsugused põhjused kui Egiptuses, Tuneesias, Liibüas või muudes riikides. Bahreinis on kindlasti mängus ka šiiitide ja sunniitide vaheline vastuolu ja ennekõike Iraani huvi mõjutada Bahreini kaudu Saudi Araabia šiiite olema aktiivsemad Saudi kuningakoja vastases tegutsemises. Teadupärast elavad šiiidid Saudi Araabias ka aladel, kus on maailma suurimad naftaväljad. See mõjutab kahtlemata otseselt nii Saudi Araabias endas toimuvat kui ka maailmamajandust. Samas ei näe ma araabia kevades seda sisu, mida sellele ennekõike läänemaailmas tihtipeale anda püütakse – sellist positiivset suhtumist, et need rahutused väljendavad ennekõike demokraatlikku meelestatust ja vabamat tahet oma asju kohapeal korraldada. Minu meelest tulenevad praegused rahutused just nimelt sisemistest demograafilistest ja sotsiaal-majanduslikest probleemidest, mida on tekitanud ennekõike rahvastiku väga kiire juurdekasv. Teiseks – nagu me kas või ÜRO prognoosidest näeme – juurdekasv ei aeglustu, vaid vastupidi kiireneb, mis tegelikult tähendab nende rahvaste muutumist veelgi nooremaks ja dünaamilisemaks ning lõppkokkuvõttes ka ettearvamatumaks.

Religiooni roll rahvarahutustes

H. Ruusing: Milline roll on neis rahutustes usul?

H. Hanso: Minu meelest on huvitav see, kuidas eri religioonidesse kuuluvad inimesed, näiteks Egiptuses kopti kristlased jamoslemid, panid Mubarak'i režiimi vastu seljad kokku. Suur ühine vaenlane pani inimesi unustama oma erimeelsused. Nüüd on erimeelsused küll tagasi, mistõttu ma kardan, et kui septembris tulevad Egiptuses valimised, hakkavad erinevad kogukonnad oma parteisid kujundama just nimelt religioosse kuuluvuse järgi – koptid koos, sunniidid koos jne. Kui on ühine vaenlane, ei mängi religioon tihti nii primaarset rolli, kui aga läheb poliitiliseks debatiks, poliitiliseks võitluseks, võivad grupid omavahel taas usulisse vastuseisu astuda. Liibanon on tüüpiline näide, kus lisaks suurele kristlikule maroniitide kogukonnale on arvestataval arvul sunniite, šiiite ja muidugi suur grupp palestiinlasi, kes kõik on jagunenud eri aladele, mida kontrollib teatud religioosne grupp. Näiteks Bekaa org, mida Eestis praegu kõik teavad, on üldjoontes šiiitide kontrolli all. Liibanoni riigi poliitiline süsteem on jagatud erinevate religioossete gruppide vahel. Presidendi, peaministri, parlamendispiikri ja muud niisugused kohad on määratud erinevate religioossete gruppide esindajatele. See on ka näiteks põhjuseks, miks Liibanonis ei ole juba 1930. aastatest saadik tehtud ühtegi rahvaloendust. Kunagine tasakaal rahvastikus on ammu muutunud, sest šiiite on proportsionaalselt näiteks kristlastega võrreldes juurde tulnud. Et senist habrast tasakaalu mitte rikkuda, ei ole rahvast üle loetud, sest see võimaldaks mõnel grupil esitada nõudmisi ametikohti juurde saada. Tegelikult on kõikides nendes riikides, millest me räägime, arvestatavad kristlikud ja ka teised mittemoslemi kogukonnad. Seetõttu ei tohi me arvata, et araabia riigid on hästi monoreligioossed. Ei ole. Süürias on arvestatavad armeenlaste, kreeka ortodoksides ja ka muude kristlaste kogukonnad. Sunniitide ja šiiitide kõrval on Egiptuses arvatavalt kuni paarkümmend protsenti kopti kristlasi jne. Liibüa kohta ma midagi täpselt ei julge öelda, aga sealgi on erinevad kogukonnad.

E. Männik: Usuküsimus ja usu roll nendes rahutustes on tõepoolest väga huvitav aspekt. Nagu juba öeldud, on Bahreinis vastasseis tegelikult kahe religioosse grupi vahel. Nendeks on šiiidid, kes on rahvastikus enamuses, ja sunniidid, kes valitsevad. Teisest küljest on näiteks huvitav vaadata ka seda, mis toimus Tuneesias, kus on küllaltki suur juutide

kogukond. Kui rahutused vallandusid, oli juudi kogukond seisukohal, et tuleb toetada valitsust. Nähes mõne aja pärast toimuva sisu ning seda, mida ja kuidas nõuti, asusid nad õigluse nõudjate poolele. Samuti käitusid kristlased Egiptuses. Kuigi nende kirikujuht esmalt ütles, et tuleb toetada Hosni Mubarakki, oli enamik kristlasi mõne aja pärast koos moslemitest meeleavaldajatega tänaval nõudmas sotsiaalset õiglust ja riigi ümberkujundamist. Lisaks ei saa jätta märkimata, et näiteks Moslemi Vennaskond on olnud tegelikult selline radikaalne islamiorganisatsioon, kes on olnud pikka aega autokraatlike režiimide vastu, eriti Egiptuse omale. Nead on nõudnud ka sotsiaalseid muudatusi. Tõsi, toimunud sotsiaalse plahvatuse puhul oli nimetatud vennaskonna roll üsna väike. Nüüdseks on nad liitunud poliitilise eluga ja Moslemi Vennaskond Egiptuses on öelnud, et püüab tegutseda nagu poliitiline partei.

Islami renessanss

M. Mihkelson: Praegu on kindlasti veel äärmiselt vara teha põhjalikke järeldusi, kuidas üks või teine tegur, religioon või muud huvid ühes või teises riigis lõpuks olukorda mõjutavad ja kuhu ükskord nii lühemas kui ka pikemas perspektiivis välja jõutakse. Arvan siiski, et selline teatav islami renessanss on olnud tunnetatav juba päris pika aja jooksul ja kindlasti on see seotud nendesamade demograafiliste muutustega, mis on kõnealuses regioonis eriti alates 20. sajandi keskpaigast toimunud. Prognooside kohaselt peaks islamist selle sajandi keskpaigaks kujunema tänu islamimaade rahvaarvu meeletule juurdekasvule maailma suurim religioon. Lihtsalt üks väike näide: kui eelmise sajandi keskpaigas oli Pakistanis 37 miljonit elanikku, siis nüüd elab seal juba 180 miljoni inimese ringis ja sajandi keskpaigas ulatub nende arv kaugelt üle 200 miljoni. Tulevikumudeli suhtes on muidugi oluline, kuidas arenevad sündmused edasi Egiptuses. Praegu näeme, et Liibüa sündmused ja Gaddafi tegevus on mõjutanud nii mitutki teist liidrit, ennekõike Jeemenis ja ka Süürias, tarvitama oma rahva suhtes vägivalda. Seetõttu kõik see, mis Egiptuses toimub ja hakkab toimuma, eriti aasta teise poolde kavandatavad parlamendi- ja presidendivalimised peavad näitama, kas Põhja-Aafrika ja araabia kontekstis väga olulises riigis on võimalik midagi muuta just nimelt rahva tahtel ja revolutsiooni kaudu, nagu me seal nägime jaanuris-veebruari toimuvat.

H. Hanso: Olles ise suhteliselt pikalt olnud kõnealuses regioonis, liikudes alates Iraanist läbi Araabia poolsaare Aafrikani välja, olin tõepoolest hämmastunud, kui palju on nendes riikides noori ning lihtsalt ringijõlkuvaid mehi ja noorukeid. Iraanis näiteks on kaks kolmandikku elanikkonnast alla 30-aastased. Teine selline araabia maailmas tiksuv ajapomm on kindlasti Jeemen, mis on ühelt poolt regiooni vaesemaid riike ja teiselt poolt riik, mida peetakse üheks Al-Qaeda uueks peamiseks kasvulavaks. Jeemenis on 46 protsenti rahvast alla 15 aasta vanused (Eestis on alla 14-aastaseid 22 protsenti). Ühe naise kohta sünnib Jeemenis keskmiselt üle kuue lapse. Naistel õigused praktiliselt puuduvad, haridussüsteem on väga kehv ja kui perekonnast kedagi üldse kooli saadetakse, siis poeglapsi, mitte tüdrukuid. Nii et see sotsiaalne pomm, mida seal arvestada tuleb, on tohtu suur. Kui nüüd need päris revolutsioonilist tüüpi muutused, mis regioonis praegu toimuvad, ei anna kiiret majanduslikku lahendust, läheb olukord veelgi keerulisemaks. Praegu on inimesed ekstaasis – võtame oma igivanad dinosaurustest presidendid võimult maha jne –, aga kui paremaks ei lähe, järgneb pohmelus. Naftariikides on olukord võib-olla mõnevõrra teine, seal võidakse elanikkond nii-öelda ära osta. Aga mis saab Egiptusest või Jeemenist? Täpselt samasugune on olukord Süürias, mis samuti ei ole loodusvarade poolest kuigi rikas. Mis juhtub seal poole aasta või aasta pärast, kui vanadest võimuritest on lahti saadud, aga paremaks ei ole tegelikult midagi läinud? Tihti võivad asjad isegi hullemaks minna. Mis plahvatus siis sellele järgneb? Võib järgneda väga selgelt radikalismi pöördumine. Meeldigu meile mõned diktaatorid või mitte, aga osaga neist on olnud võimalik asju ajada ja nad on olnud suhteliselt mõistlikud. Mubarak on esimene näide. Kellega praegused võimurid võidakse asendada, on tegelikult suur küsimärk. Siin

on tohutu ülesanne rahvusvahelisel kogukonnal, kuidas aidata araabia riikidel läbida üleminekuperiood nii, et majandus saaks normaalselt edasi areneda ja kogu piirkond elaks raske aja võimalikult valutult üle. Vastasel korral kriis ainult süveneb.

E. Männik: Üks islami õpetlane on öelnud, et tema nägemus moslemitest ja isegi konservatiivsetest moslemitest Egiptuses on selline, et nad ei ole monoliitsed. Nende seast on selgelt esile kerkimas grupp noori reformimeelseid inimesi, kes on tõsiusklikud moslemid, kuid kes tahavad muuta ühiskonda, sest nende nägemus maailmast läheneb üha enam sellele, mis valitseb Türgis. Nad on nõus vaatama maailma nii, et kapitalism ja turumajandus on aktsepteeritavad ning ei pea olema mingit erilist moslemi riigikorda. Kuid samas on küllalt suur hulk neid, kes tahaksid ikkagi säilitada seda erilist moslemiühiskonna ülesehitust. Ja kui me räägime radikaalidest, siis Anwar al-Awlaki, kes on Jeemeni Al-Qaeda juht, on öelnud, et tema arusaamist mööda avab see nišš, mis ühiskonna organiseerimatus ja kriisi taustal tekib, tee Al-Qaedale ja ta loodab selle ära kasutada. Kas muutuste teele asunud riigid suudavad ise organiseeruda, et nad ei langeks suurde kaosesse, mis avab tee radikaalidele, kes rangete ja karmide meetmetega midagi organiseerima hakkavad, sõltub kõige rohkem nendest ühiskondadest endist. Ja samavõrra ka sellest, kui palju neid suudetakse väljastpoolt aidata.

Rahva olukord pole paranenud

M. Mihkelson: Mul oli hiljaaegu võimalus kohtuda Egiptuse suursaadikuga, kes esindab Egiptust Eestis. Ta ütles, et praegu kardavad nad kõige rohkem kõikvõimalike sotsiaal-majanduslike probleemide kuhjumist olukorras, kus toimuvad valimised ja rahva elujärg pole pärast Mubarak'i lahkumist tegelikult paremaks läinud. Majandus on päris tõsisel kriisis, turismisektor pole taastunud, mitmed muud Egiptusele olulised sissetulekuallikad on ära kukkunud või ei ole taastunud. Sama kehtib loomulikult ka paljude teiste sealsete riikide kohta. Kui Egiptus on riigina teistest võib-olla väheke paremini organiseerunud, siis seesama Jeemen, mida siin mainiti, või mõni teine riik, kellel ei ole otseselt naftatulusid, võib seista päris keeruliste valikute ees. See võib muidugi kaasa tuua riigi sisemise radikaliseerumise ja tekitada seal hea kasvulava kas Al-Qaeda või Pakistani erinevate Talibani harude jaoks. See võib araabia maailmas kindlasti tekitada tõsist sisepingete kasvu olukorras, kus Iraan on selgelt oma huve laiendamas. Egiptuse uus valitsus on taastanud suhted Iraaniga ja püüab olukorda kuidagiviisi tasakaalustada.

E. Männik: Egiptuse olukorra iseloomustamiseks võin lisada mõned arvud. Enne rahutuste puhkemist elas Egiptuses väidetavalt 40 protsenti elanikkonnast vähem kui kahe dollari eest päevas. Praegu on olukord muutunud niisuguseks, et 50 protsenti ekspordist on kadunud, riik on kaotanud 2,5 miljardit dollarit turismist. Kogu tööstustegevus on tugevalt aeglustunud, tootmismahud vähenenud, riigis on suured probleemid kuritegevusega ja ühiskondliku korra pidamisega. Vana politseiga, kes töötas Murabaki režiimi heaks, on tõsiseid probleeme, sest teda ei taheta aktsepteerida, ta oli üsna toores ja ei järginud selliseid norme, nagu meil siin kombeks on.

Naftarahast sõltub kõik

H. Hanso: Lugesin hiljuti USA presidendi Barack Obama Lähis-Ida kõnet, kus Obama nimetab muu hulgas ära ka selle, et kui jätta kõrvale naftaekspordist saadavad tulud, on tegelikult kogu 400 miljoni elanikuga Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida regiooni eksport sama suur kui niisugusel Euroopa väikeriigil nagu Šveits. See on sealne tegelik majanduslik olukord. Sõltuvus naftast on tohutu suur, sellest sõltub neis riikides nii või teisiti kõik, peale nafta ei ole neil ausalt öeldes suurt midagi. Mis rahutustesse puutub, siis nendega ei maksa esialgu ülearu suuri lootusi siduda ja arvata, et riigipöörded Lähis-Idas toovad endaga nendes riikides kindlasti kaasa ülemineku demokraatlikule riigivalitsemisele. Võib juhtuda täpselt vastupidi. Põhimõtteliselt me ei tea, mis juhtuma hakkab. Võtmeküsimus

on, kas Gaddafist, Ben Alist, al-Assadist ja Mubarakist lahtisaamine muudab araabia maailma kuidagi läänesõbralikumaks või Iisraeli-sõbralikumaks. Iisraeli ja araabia riikide areng võib pärast seda, kui kõik vanad võimumehed on kukutatud, olla praegusest hoopis negatiivsem. Samas pole kahtlust, et moslemiriigid on samuti võimelised demokraatiaks. Nagu Erik Männik ütles, vaatavad paljud seal juba praegu Türgi poole. Türgi on selles regioonis tohutult oluline riik, tema mõju ulatub Põhja-Aafrikast ja Lähis-Idast kuni Kesk-Aasiani ning pakub moslemimaailmale väga head eeskuju, kuidas olla modernne ja suhteliselt euroopalik, jäädes samas selgelt ka moslemiriigiks. Kaugemalt võib eeskujuks tuua sellise riigi nagu India, kus on ääretult suur moslemi kogukond, sajad miljonid inimesed, ent mida sellest hoolimata suudetakse suure riigi kohta väga edukalt ja suhteliselt stabiilselt valitseda. Kaugemalt võib näiteks tuua veel Malaisia ja Indoneesia. Mõlemad on läbinud pika ja raske poliitilise teekonna, kuid suutnud lõpuks muutuda päris mõistlike valitsustega riikideks. Seega võib Lähis-Idas minna nii üht- kui ka teistpidi ning ei ole mingit garantiid, et pärast riigipööret muutuvad kõik riigid seal demokraatlikuks ja Lääne-sõbralikuks.

M. Mihkelson: Nii Lähis-Ida riikide endi positsioneerimist seelsel poliitilisel kaardil kui ka nende riikide vahelisi suhteid mõjutab väga selgelt Iisraeli ja Palestiina problemaatika. Seda peegeldab ka Egiptuse hoiakute praegune küllaltki dünaamiline areng. Mitmed Egiptuse islamistlikuma mõttelaadiga tegelased on juba öelnud, et nad tahaksid üle vaadata 1979. aasta rahulepingu. Räägitud on isegi võimaliku sõja puhkemisest Iisraeliga. Egiptus mõtleb väga tõsiselt oma energiatarnete üle, ennekõike gaasitarnetest Jordaaniasse. Pluss loomulikult Gaza sektor, Fatahi ja Hamasi äsjane leppimine, mille tulemus ei ole samuti ettearvatav. Üks väga oluline faktor, mis mõjutab selles regioonis toimuvat, on Iraani hoiakud ja Iraani üha kasvav mõju oma naabruses, ennekõike Pärsia lahe ümbruses, Iraanis toimuv võidurelvastumine. Võtmetähendusega on see, et Türgi on näidanud, et on võimalik luua ilmalikum islamiriik. Türgi on olnud väga edukas, eriti viimase paarikümne aasta jooksul, olles läbi käinud küllaltki keerulistest majanduskriisidest, aga saavutanud väga hea positiivse kasvutempo. Muidugi ei puudu Türgiski islamistlikud voolud, mis mõjutavad ka sisepoliitikat. Aga Egiptuse puhul on küsimus, kas ta suudab luua Vahemere lõunarannikul nii-öelda teise Türgi. Selles ei ole ma praegu ausalt öeldes väga optimistlik. Vähemalt lühiajalises perspektiivis näib seal probleeme olevat liiga palju, et selline stabiilne Türgiga sarnanev valitsemissüsteem kujuneks. Pigem ootavad Egiptust lähiaastatel ees väga keerulised valikud.

Kas stabiilsus või demokraatia?

H. Ruusing: Küsiksin rahvusvahelise kogukonna kohta. Ütlete, et Lähis-Ida arengud sõltuvad rahvusvahelise kogukonna toetusest. Kui selge või kui keeruline on aru saada, milliseid jõude riikides toetada, kes nendest väärib toetust? Küsimus on ju ka selles, kas toetada neid, kes loovad nn stabiilsuse, või hoopis neid, kes loovad demokraatia. Nii nagu siin jutuks on olnud, ei pruugi see päris üks ja sama olla.

E. Männik: Tahaksin seda teemat käsitleda avaliku arvamuse uuringute kontekstis, mis on Lähis-Idas viimaste aastate jooksul läbi viidud ja mille tulemuste kontekstis avaneb seal huvitav pilt. Kui räägime rahvusvahelisest kogukonnast, teame kindlasti, et maailmas on üks superriik ja veel hulk suuri ja majanduslikult tugevaid riike, kes suudavad mõju avaldada. On Ameerika Ühendriigid, on Euroopa. Tuleb meele pidada, et Ameerika Ühendriikide ja Lähis-Ida riikide suhetel on aastakümnete pikkune minevik. Selle põhjal arvas üle poole küsitletutest, et Ameerika Ühendriigid on liigselt jõudu kasutav riik, mis ülearu palju tugineb sõjalisele kohalolekule. Küsitletutele tundub, et Ameerika Ühendriikide sõjaline kohalolek on mõeldud selleks, et jõuga vormida Lähis-Idast midagi niisugust, mis USA-le meeldib. Tihti seostatakse USA-d tolerantsuse puudumisega islami suhtes. Arvatakse, et Ameerika Ühendriikidele ei meeldi islam ja et ameeriklased võib-olla tahaksid näha hoopis ilmalikumaid ühiskondi, mitte islamiühiskonda. See mõte tundub

väga paljudele Lähis-Idas vastuvõetamatuna. Eeltoodust tulenevalt leitakse olevat loogiline, et Ameerika Ühendriigid toetavad Iisraeli, mis on araabia maade keskele loodud platsdarm. Iisrael mitte ainult ei hoia üleval konflikti palestiinlastega, vaid on ka sõjaliselt väga tugev ja ähvardav moodustis. Kuna islam ameeriklastele ei meeldi, ohjeldavad nad araabia riikide fundamentaliste niimoodi, et hoiavad neis võimul autokraatlikke režiime. Sellest hoolimata usub kuni 70 protsenti küsitletutest, et mõistlik ja rahulik kooseksisteerimine Lähis-Ida ja islamiühiskondade ning Euroopa ja Ameerika Ühendriikide vahel on ikkagi võimalik ning et neil on võimalik ühist keelt leida. Aga koostöö eelduseks peab olema palju väiksem sekkumine nendes riikides toimuvasse. Paljud küsitletutest arvavad, et islamifundamentalistidel peab olema õigus luua poliitilisi parteisid ja õigus saada valituks ning osaleda võimustruktuurides, sest see kuulub demokraatia olemusse. Miks ei võiks islamiühiskonnas olla parempoolsed jõud ja vasakpoolsed jõud ja keskjõud ning liberaalsemad ja konservatiivsemad parteid? See on nende kultuur ja nad ei taha, et keegi väljastpoolt hakkab valikuid tegema ja ütlema, et need mehed sobivad ja teisi me ei taha. Selles suhtes oli näiteks Tuneesias tehtud dokumentaalfilmis väga õpetlik pilt, kus Hillary Clinton saabus Tuneesiasse, et osutada revolutsioonile toetust. Selle peale ütlesid tuneeslased, et nad ei taha teda, sest ta toetas kõik need aastad Ben Alid ja miks nad peaksid nüüd ameeriklasi siia tahtma. Seetõttu mulle tundub, et delikaatsus on Lähis-Ida probleemidele lähenemisel väga oluline, mistõttu on Euroopa Liidul võib-olla palju paremad eeldused seal midagi korda ajada kui USA-l.

M. Mihkelson: Arvan, et tegelikult on meie kui läänemaaailma võimalused seal toimuvat mõjutada paljudel põhjustel ikka väga piiratud, seda mitte ainult meie varasema toetuse tõttu autoritaarsetele režiimidele. Abi on antud läbi aastakümnete miljardeid dollareid, näiteks Ameerika Ühendriigid Egiptusele. Ka Euroopa Liit uhkustab igal aastal, kui palju ta tegelikult annab erinevatele riikidele raha, makstes muu hulgas kinni Palestiina omavalitsuse ametnike palgad jne. Samal ajal valitseb Lähis-Idas siiski selline suhtumine, et jah, me ei ole vastu, kui te jätkuvalt annate teatud summasid, aga kõik see, mida me oma riigiga peale hakkame, on meie oma asi.

H. Hanso: Lihtsalt abi võib alati Aafrikasse ja Aasiasse ja Lähis-Ida anda küll ja küll ning on juba aastakümneid antud, kuigi on ilmselge, et loodetud tulemust ei ole see andnud. Arvan, et põhiline abistamisvõimalus on ikkagi see, kui vaatame üle oma suhteliselt proteksionistliku poliitika, näiteks põllumajanduses. Miks ei võiks me lasta endale tomateid või herneid või midagi muud, mida Euroopas tarbitakse, kasvatada kusagil Põhja-Aafrikas, Vahemere lõunarannikul? See toodang praegu lihtsalt ei jõua siia Euroopa enda põllumajanduspoliitika ja igasuguste proteksionistlike mehhanismide tõttu. Seetõttu ma pöördusin uuesti korra Obama hiljutise Lähis-Ida poliitikakõne poole. Näiteks lubas ta tühistada Ameerika poolt Egiptusele antud laenu miljardi dollari ulatuses. Niisugune abi ei ole mingisugune lahendus. Lõpuks on ikkagi tarvis mitte kala, vaid õnge. Seetõttu peavad kõik nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides mõistma, et kui me ei lõimi Lähis-Ida riike maailma majandusse, jäävad nad edaspidigi naftasõltlasteks, naftaekspordi sõltlasteks. Seetõttu on paratamatu, et naftale peab lisanduma ka midagi muud. Muud lahendust siin tegelikult ei ole.

Võtmeriikideks Egiptus ja Iraan

H. Ruusing: Täna jutuajamises on mitu korda mainitud Egiptust ja Iraani. Kas need on need kaks riiki, kellest sõltuvad ka arengud ülejäänud araabia riikides?

H. Hanso: Kindlasti on olemas tähtsaid ja vähem tähtsaid riike, kuigi kõik on suhteline. Võtame näiteks Tuneesia, millest pool aastat tagasi paljud veel kuulnudki polnud, kuid mis vallandas tegelikult riigipöörete ja revolutsioonide tsükli. Seega ei saa me ka väikesi riike ignoreerida. Araabia maailmas on Egiptus kahtlemata üks võtmeriike. Seda paljudel põhjustel – rahvaarvu, kultuuri, ajaloo poolest. Ka poliitiliselt on Egiptus ilmselgelt oma

piirkonna keskpunkte. Iraan omakorda üritab praegu võita endale senisest oluliselt suuremat rolli rahvusvahelises elus, eriti moslemimaailmas. See teeb Iraanist riigi, mida teised tunnetavad tema püüdluste pärast kindlasti väga suure ohuna. Võin oma kogemusest öelda, et Iraan ei ole oma praeguse positsiooniga rahul ja tahab oma mõjuvõimu kõvasti laiendada, mida püütakse toetada relvastumisega kuni tuumaprogrammi arendamiseni välja. Sellele lisanduvad oma mõjuvõimu kasvatamise püüdlused näiteks Iraagis oleva šiiitide kogukonna kaudu, mida samuti nähakse ühe ohuallikana. Võtmeriike on muidugi veel. Kas või Saudi Araabia, kus suurt midagi veel juhtunud ei ole, sest tegemist on rikka riigiga, kus naftaraha on kogunenud kümnetes miljardites dollarites. Seal ei ole mingit plahvatust veel toimunud, sest riigi finantsvarad võimaldavad elanikkonna maharahustamist teiste meetoditega, eelkõige äraostmisega. Kokkuvõttes võiksid võtmeriikide nimekirja kuuluda Iraan, Saudi Araabia ja Egiptus. Mõnevõrra on selles kaalukategoorias võib-olla ka Süüria.

M. Mihkelson: Üks tähtis riik, mis ei ole küll mainitud riikide vahetus naabruses, kuid mitte ka väga kaugel, on Pakistan, eriti viimaseid sündmusi arvestades, nii Osama bin Ladeni tapmist kui ka olukorda Afganistanis ja Pakistanis endas. Millised arengud seal toimuma hakkavad ja kuidas see mõjutab ennekõike Pakistani siseolukorda ning seal asuvaid enam kui sadat tuumalõhkepead? Al-Qaeda rünnak Karachi lähedal asuvalle mereväebaasile näitas väga selgelt, et tegemist on äärmiselt võimeka ja hästi korraldatud organisatsiooniga. Tegelikult olid selles baasis nii ameeriklased kui ka hiinlased ja väidetavalt oli rünnaku eesmärk nende vangistamine ja tapmine. Seal hävitati ka väga olulist sõjatehnikat. See näitab, et põhiküsimus on praegu tõepoolest see, kas Pakistani tuumarelv on vaenulikest jõududest piisavalt ohutus kauguses. Samuti on küsimus selles, kuidas mõjutab Pakistanist lähtuv teisi äärmuslikke grupeeringuid, kaasa arvatud Jeemenis. Nagu arvatakse, on Jeemeni väga keeruline siseolukord muutnud mõnevõrra raskemaks arusaamise, millised tegevused on lähiajal plaanis Araabia poolsaare Al-Qaedal ja mõnel teisel grupeeringul, sest teatavasti on viimased suuremad katsed panna toime terrorirünnakuid lääneriikide vastu lähtunud just nimelt Jeemenist.

E. Männik: Hea küsimus: millistest riikidest sealsed arengud sõltuvad ja mis suunas nad võivad sündmusi mõjutada? Iraan ja Egiptus on kahtlemata suurimad riigid regioonis. Egiptuses on elanikke üle 80, Iraanis tsipake alla 80 miljoni. Iraan pole muidugi mitte päris araabia riik, ta on ikkagi Pärsia: teine kultuur ja teine islamivool ja paljud araabia riigid tajuvad teda ohuna. Mismoodi ja kuhupoole sellises õrnas seisus araabia ühiskonnad liikuma hakkavad, sõltub paljuski sellest, kuidas käitub Iraan. Negatiivne mõjur on kahtlemata Al-Qaeda ja selle uus juht Saif al-Adel (tõlkes Õigluse Mõõk), kelle kohta on mõned julgeolekueksperdid öelnud, et lisaks sellele, et tal on kindlad veendumused, on ta andekas ja loovalt mõtlev kogenud võitleja, kes on aastaid tegutsenud erinevatel rinnetel. Üksnes tema olemasolu on juba tõsine oht. Seetõttu peame kõige suhtes, mis Pakistanis praegu vallandumas on, silmad pärani hoidma ja arengut hoolega jälgima. Samas sõltub regiooni areng ka nendest riikidest, kes on oma ühiskonna reformimisel edukad. Näiteks Maroko ja Jordaania on liikunud sinnapoole, et mingisuguseid reforme käivitada, oma ühiskonda natuke teistmoodi liikuma panna, anda elanikkonnale suurem õigus midagi otsustada. Võib-olla aitab selline positiivne eesküju ka teistes riikidesvallandunud sündmustel mingit pidi rahulikumas seki jõuda. Peaksime ilmselt tõesti rohkem tähelepanu osutama positiivsetele muutustele. Kui kusagil on midagi positiivset, siis võib-olla mõjutab see ka ülejäänud piirkonna riike paremuse suunas. Demokraatlikud muudatused tuleb neil endil läbi viia, meie nende eest seda teha ei saa.

M. Mihkelson: Pöördudes nende mõjutajate juurde tagasi, tulid mulle meelde praegu Süürias peetavad arutelud. Euroopa Liit on teatavasti kehtestanud Süüria juhtkonna suhtes sanktsioonid, viisakeelu. Aga me kipume unustama, et need sanktsioonid ei pruugi enam sellise mõjuga olla, kui nad olid võib-olla kümme aastat tagasi. Kõnealuses regioonis on väga selgelt oma huvi suurendanud ka Hiina ja Venemaa, kelle puhul on tegemist ikkagi ÜRO Julgeolekunõukogu alaliste liikmetega. Hiina on energiajulgeoleku seisukohalt

väga oluliselt huvitatud Iraanist ja Saudi Araabiast ning teataval määral kindlasti ka Süüriast. Järelikult on mõjurite hulk varasemast tunduvalt suurem. Kui enne rääkisime läänepoolse rahvusvahelise kogukonna käitumisest, siis maailma mõistes tervikuna ei ole rahvusvaheline kogukond kaugeltki ühtne. Üks on Lääne arusaamine lähinaabruses toimuvast, aga samamoodi on lähinaabruses ju ka Hiina.

Põgenikud kui probleem

H. Ruusing: Euroopa jaoks on praktiline probleem põgenikud. Kuidas saab Euroopa hakkama põgenikevooluga? Kui palju sõjaline sekkumine võib provotseerida põgenikelaineid?

H. Hanso: Kui Liibüas seda pommitamiskampaaniat ei oleks olnud ja kui Gaddafile oleks jäetud vabad käed teha riigis, mida ta tahab, oleks põgenikke veel rohkem. Tuneesiast üksi on vist tulnud Euroopasse Lampedusa saarele juba kümneid tuhandeid põgenikke. See ei ole Euroopale lihtne probleem. Itaallased on nad maale lasknud, aga enamik põgenikest tahab edasi liikuda Prantsusmaale ja ma eeldan, et osa ka Suurbritanniasse, seega riikidesse, kus on suured moslemi kogukonnad. Prantsusmaal on 5–6 miljonit moslemit, mistõttu võivad paljudel põgenikel seal tuttavad või sugulased juba ees olla. Suurbritanniasse on lihtsalt raskem saada, ehkki sealne moslemi kogukond on samuti päris arvestatava suurusega. Seetõttu on isegi hakatud rääkima, et võib-olla tuleks Schengeni lepingust ajutiselt või üldse loobuda ning kehtestada uuesti piirikontroll. Paljudes Euroopa riikides on põgenikud sisepoliitiliselt väga valus küsimus: mida nendega peale hakata? Mingil hetkel tulevad piirid ette, kus ühiskond ei suuda enam teistest kultuuridest pärit inimesi normaalselt absorbeerida, tekib uuesti töötus, millele järgnevad rassism, ksenofoobia jne. See on kahtlemata valus küsimus ja seda enam tuleks Euroopal püüda, et tingimused nendes piirkondades, kust põgenikud tulevad, oleksid elamisväärsed, et inimestel ei oleks põhjust oma kodumaalt parema elu otsingul või lihtsalt turvalisuse huvides tohutuid riske võttes lahkuda. Eesti on geograafiliselt mõnes mõttes väga õnnelikus asukohas, siia ei ole minu nägemust mööda praegu tõesti mingeid meeletuid põgenikevoogusid oodata. Aga mis siis, kui Euroopa Liit peaks kunagi otsustama, et vastuvõetud põgenikke tuleb näiteks võrdselt jagada? Sellisel juhul pole sugugi võimatu, et Eesti peab selle probleemiga oluliselt rohkem tegelema hakkama. Me ei ole Euroopa lõunapiiril, oleme sellest väga kaugel, peaaegu kõige kaugemal praegustest probleemsetest piirkondadest. Aga Euroopa Liit on Euroopa Liit ja solidaarse vastutuse võtmine nendes küsimustes võib kunagi tuua põgenikud ka Eestisse.

M. Mihkelson: Arvan, et tuhanded põgenikud Lampedusa saarel on väga suure ja tõsise probleemi esimene väike osa. Ma tuleksin tagasi sellesama demograafilise surve juurde Euroopa vahetus lõunanaabruses. Immigratsioonisurve ei vähene isegi siis, kui Euroopa Liidul õnnestuks lähiajal teha tõesti midagi täiesti enneolematut, muutes oma abipaketid tunduvalt tingimuslikumaks, nii et raha antakse tõesti reaalse asjade saavutamiseks. Või kui põllumajandus- ja kaubanduspoliitikas tehtaks mõned olulised muudatused, mida praegu ei ole kahjuks vist loota. Seesama Itaalia, kes on praegu silmitsi suure põgenikevooluga, on üks nendest, kes tegelikult kaitseb kiivalt ainult oma põllumajandust. Samamoodi käitub loomulikult Prantsusmaa. Iseenesest on kõik see Euroopa Liidule tõsine proovikivi. Mis puutub üleskutsetesse hakata Schengeni lepet üle vaatama, siis on selge, et aja jooksul vajab nii üks kui teine leping ikka uuendamist. Euroopa Liit on ju oma aluslepinguid ka aja jooksul kohendanud, sinna uusi paragrahve lisanud, ühendusele uusi volitusi andnud. Aga Schengeni leping on sümbolse tähendusega, väljendades Euroopa kui ühtse toimiva ühenduse jätkusuutlikkust tervikuna. Arvan, et kvootidest me praegu veel ei räägi. Usun kindlasti, et lisaks Eestile on immigratsioonipoliitika enamikus, kui mitte kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides praegu tunduvalt konservatiivsema lähenemisega kui varem. Aga selge on, et iseenesest ei kao probleem kuhugi. Ja kui Euroopa ei ole ikkagi suuteline oma lõunapiire piisavalt kaitsma,

siis jätkub põgenikevool, mis paratamatult tähendab kogu liidule uusi siseprobleeme ning suurenevat julgeolekuriski.

E. Männik: Euroopa Liit on töötanud aastakümneid rahva elujärje parandamise heaks Põhja-Aafrikas, et vältida sealsete inimeste massilist väljarännet Euroopasse, kus elatustase on palju kõrgem. Paraku on Põhja-Aafrika riigid selle tagajärjel muutunud ise magnetiks, mis tõmbab ligi inimesi lõuna poolt Saharat. Järelikult kui me tekitame kuhugi heaoluvööndi, hakkab sinna inimesi juurde tulema, aga nad ei jää sinna pidama ja lõpuks jõuavad ikkagi meie juurde. Sellele ei ole muud head lahendust, kui et see heaoluvöönd peaks levima edasi lõuna poole Saharat, kus elu peaks samuti paremaks minema. Samas näitab kogu Aafrika mandri statistika, et 1970. aastatest alates on seal elatustase tõusnud ainult üksikutes riikides. Seega, nii nagu Hannes Hanso siin juba mainis, peame võib-olla mõtlema sellele, kuidas paremini arendada maailmakaubandust ja kuidas teha seda võimalikult pikas perspektiivis. Ainult nii õnnestuks majandust ka Aafrikas laiemalt ergutada, et inimesed ei läheks nii kergesti liikvele.

M. Mihkelson: Arvan, et siin oleme oma plaanidega juba hiljaks jäänud. Kui vaadata, kui võrd aktiivne on Hiina Aafrikas oma huve kasutama nii maad üles ostes kui ka ressursidesse investeerides. Peale selle muidugi mitmed konfliktid, mis on sellesamas Sahara-aluste riikide vahetus läheduses. Näiteks Sudaani poolitamine – Lõuna-Sudaan ja Põhja-Sudaan. Juuli algul peaks maailmakaardile tulema uus riik, aga me näeme, et konflikt on seal tegelikult süvenenud, mis loomulikult tähendab uut põgenikevoolu. Veelgi probleemsem on Somaalia, üks ebaõnnestunud riike, mis üldse maailmas olla saab. Ka sealt tuleb palju põgenikke – me teame ju, et meie põhjanaabrite juures on olemas väga suur somaali kogukond. Midagi ei ole teha, maailm on keeruline.

Küsimus, millele pole ühest vastust

H. Ruusing: Esitan nüüd viimase küsimuse, millele ilmselt ei ole päris ühest vastust. Kas peaksime rõõmustama ja tervitama araabia kevadet või kuidas peaksime üldse sellesse suhtuma?

H. Hanso: Olgem ausad, ühest vastust siin kindlasti ei ole. Minu isiklik sümpaatia kuulub loomulikult inimestele, kes suudavad vanad diktaatorid võimult kukutada. Aga suurte muutuste periood kätkeb tohutuid ohtusid, nii et hõisata on ääretult vara. Nagu ma ennist ütlesin, võib tohutu optimism asendada kiiresti sügava kriisiga, mis viib radikaliseerumise juurde. Ohte on kohutavalt palju, mistõttu kõik pöörded ei pruugi sugugi nii hästi ja roosiliselt lõppeda, kui võiks loota. Samal ajal on need revolutsioonid mingil põhjusel tekkinud ja on lõppkokkuvõttes suhteliselt möödapääsmatud. Nüüd on küsimus selles, kuidas kellelgi õnnestub lõpuks maanduda.

E. Männik: Kas rõõmustada või kurvastada, ilmselt nii ei tulekski küsida, sest seda, mis juhtus, nähti vähemalt kümme aastat tulemas, võib-olla veelgi kauem. Olen ise lugenud kümne aasta taguseid luurehinnanguid, kus öeldi täpselt sedasama, et autokraatlikud jäigad režiimid, kus inimestel ei ole tulevikku, viivad suure rahvastiku juurdekasvu tingimustes varem või hiljem sotsiaalse plahvatuseni. Täpselt nii ongi juhtunud. Kas me peaksime nüüd rõõmustama või kurvastama? Kui rahvusvaheliste suhete distsipliinis on üldse mingeid seaduspärasusi, milles kõik uurijad on enam-vähem ühel meelel, on see tõsiasi, et demokraatlikud riigid omavahel ei sõdi. Nad on oma mõttelaadilt ja käitumiselt suhteliselt sarnased ning suudavad oma vaidlusküsimused lahendada tavaliselt läbirääkimiste teel ja vägivaldeta. Aga samas on teada ka see, et üleminekustadiumis olevad riigid, mis on alles liikumas ühest sotsiaalsest formatsioonist teise, on oma käitumiselt isegi prognoosimatamad kui autokraatlike režiimidega riigid. Selles mõttes oleme sisenemas ajajärku, kus võimule võivad tõepoolest tulla konservatiivsed islamistlikud parteid ja nemad alles hakkavad õppima, mida tähendab olla rahvusvahelises kogukonnas võrdväärne liige, mida tähendab see aastakümnetepikkune ideoloogiline veendumus, et Iisrael tuleb ära pühkida, kui ollakse riigi juht. Seetõttu

arvan, et ees seisab väga huvitav periood, kus näeme, kuidas ühiskonnad, poliitilised parteid – kõik õpivad. Meiegi hakkame õppima, kuidas nende ühiskondadega koos olla, mismoodi nendega suhelda, et kõik võimalikult rahulikult läheks. Seega on ees üpris põnev aeg.

M. Mihkelson: Mina ütleksin niiviisi, et Eesti välispoliitika lähtub väärtuspõhisusest. Kindlasti on meile oluline vabade, hästivalitsetavate ning õigusel põhinevate riikide võõndi laienemine ka meie vahetus naabruses, see suurendaks meie julgeolekut ja vähendaks ootamatuid riske. Kui lähtuda sellest, et kõnealused revolutsioonid võivad araabia riikides viia ühel või teisel määral vabama ja õigusriiklusele lähemal seisva ühiskonna loomisele või kujunemisele, on see kindlasti ka meie huvides. Samal ajal oleksin ise pigem ettevaatlik ütlemaks, et nii see ka tingimata läheb. Praegu on silmapiiril rohkem neid tegureid, mis võivad üleminekuprotsessi mõjutada meie lähtekohalt negatiivselt.